

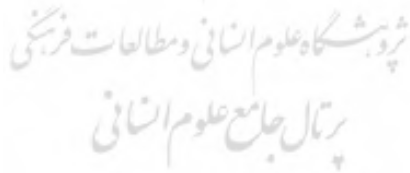
عوامل موثر در پیشگیری از وقوع جرم از دیدگاه حقوق اسلام

محمد شکوهی دوست^۱

چکیده

با افزایش احساس ناامنی و ترس از وقوع جرایم گوناگون و ارتکاب آن از سوی افراد مختلف در سنین متفاوت و همچنین خسارات مادی و معنوی ناشی از وقوع جرم، جوامع در پی ایجاد راه-کارهایی برای پیشگیری از جرم برآمدند. در دین اسلام تدابیر پیشگیرانه غیرکیفری فردمدار با تکیه بر قابلیت‌های تربیتی انسان در قرآن و احادیث پررنگ‌تر از سایر موارد است. اما تدابیر پیشگیرانه کیفری نیز در آموزه‌های این کتاب آسمانی و احادیث وجود دارد. در این مطالعه عوامل موثر در پیشگیری از جرم از دیدگاه حقوق اسلام با تکیه بر آیات قرآن بررسی شده است. شایان ذکر است که قبل از هر چیز قرآن تلاش دارد که از راه تزکیه، رشد، تقوی و ... که می‌توان آن را تعالی و ارتقا انسانی نامید، انسان را از حیطة انحراف دور بدارد.

کلید واژه‌ها: حقوق اسلامی، جرم، پیشگیری وضعی، قرآن

۱. کارشناس ارشد حقوق دانشگاه آزاد اسلامی اهواز، مدرس مرکز آموزش علمی کاربردی دزفول ۱ و مدرس دانشگاه فنی و حرفه ای دکتر عساریان دزفول، Mohammad2003330534@Yahoo.com

مقدمه

هر جامعه‌ای برای حفظ تعادل و بقای خود دارای هنجارها و قوانین مختلفی است که مورد قبول اکثر افراد آن جامعه باشد. حال رفتارهای مخالف با هنجارها و قوانین مورد قبول جامعه انحراف نام دارد. در فرهنگ ما نمونه‌هایی از انحراف شامل دزدی، فحشا، قتل، اعتیاد، تجاوز به عنف و غیره مشابه جرم می‌باشد که معلول عوامل گوناگونی هستند که در دوره‌های مختلف تاریخی بنا به ماهیت و طبیعت ساختارها، سازمان‌ها، نهادها و مقتضیات زمانی و مکانی نمود و ظهور می‌یابند. در اینجا تعریف دیگری که وجود دارد تعریف جرم و نسبی بودن آن است. در واقع کسی که قوانین رسمی جامعه را زیر پا می‌گذارد مرتکب جرم شده است و او را مجرم می‌نامند.

مکتب اسلام با برنامه‌های تربیتی و خودسازی از سویی و اصلاح محیط از سوی دیگر، عوامل و زمینه‌های جرم و گناه را از بین می‌برد و از وقوع هنجارشکنی و جنایات پیشگیری می‌کند. هرچند عموماً افراد در جامعه اسلامی یا از تربیت والای انسانی و اسلامی برخوردارند و یا دست کم تحت تاثیر محیط جامعه دینی قرار دارند، با این حال همواره عده‌ای هستند که هنجارهای یک جامعه دینی را بر نمی‌تابند و از هر فرصتی سواستفاده کرده و دست به قانون‌شکنی و تجاوز به حقوق دیگران می‌زنند.

اسلام برای درمان افراد نابهنجار جامعه علاوه بر مجازات و عقاب شدید اخروی در همین سرا نیز قوانینی کیفری مقرر داشته است، تا این عده از بیم کیفر و مجازات مرتکب جرایم و اعمال خلاف قانون نشوند و در نتیجه نظم و تبعیت از هنجارهای دینی و اجتماعی برقرار شود.

پیشگیری از جرم که موثرترین و بهترین راه مبارزه با رفتار کجروانه و ناهنجاری‌های اجتماعی است، جایگاه والا و ارزشمندی در سیاست جنایی کشورها دارد. از دیدگاه علمی جلوگیری از بروز هر مفسده و معضل اجتماعی و فردی بهترین شیوه مبارزه با آن است. این مهم از نظر اقتصادی نیز باصرفه است؛ چرا که نیرو و مدت زمان زیادی در مسیر مبارزه با آن به‌هدر نمی‌رود.

پیشگیری از جرم طبق تعریف «لایحه پیشگیری» عبارت است از: «پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از بین‌بردن یا کاهش آن». در طول قرون متمادی اتخاذ چنین تدابیر و اقداماتی به‌منظور حفظ حقوق فردی و اجتماعی و تامین امنیت همه جانبه افراد توجه دانشمندان علوم مختلف و سیاست‌مداران را به خود معطوف داشته است.

جرم در مفهوم مضیق همان تعریف قضایی و قانونی خود را دارد، یعنی هر فعل و ترک فعل که در قانون برای آن مجازات یا اقدام تامینی در نظر گرفته شده باشد. هدف این مطالعه دست‌یابی به پاسخ پرسش‌های زیر است:

۱- مهم‌ترین عوامل موثر در پیشگیری از وقوع جرم از دیدگاه قانون مجازات اسلامی چه عواملی هستند؟

۲- مهم‌ترین راه‌کارها در پیشگیری از وقوع جرم از دیدگاه حقوق اسلامی چه راه‌کارهایی هستند؟

پیشینه تحقیق

جاوید و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان "بررسی نقش گشت‌های پیشگیرانه پلیس در نقاط جرم‌خیز در کنترل وقوع جرایم" به بررسی اهمیت مکان وقوع جرم و شناسایی نقاط جرم‌خیز و نقش گشت‌های پلیس در آن پرداخته‌اند. همچنین بررسی عملکرد گشت‌های سنتی پلیس ایران در نقاط جرم‌خیز و چالش‌های موجود با هدف به‌دست آوردن راهکارهای نوین و جایگزین مورد بررسی قرار گرفته‌است.

غفاری و همکاران (۱۳۹۲) در تحقیقی با عنوان "تکامل رویکرد پیشگیری از جرم مبتنی بر طراحی محیطی (CPTED) در محیط‌های مسکونی" با به‌کارگیری روش اسنادی، سیر تحول این رویکرد را مشتمل بر نسل اول CPTED از سال ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰ با تمرکز بر اصلاحات فیزیکی محیط برای رسیدن به امنیت، نسل دوم از سال ۱۹۹۷ با نقد نسل اول به جهت توجه مطلق بر اصلاحات فیزیکی و پیشنهاد به‌کارگیری جنبه‌های روانی و اجتماعی به عنوان یکی از ارکان اصلی ایجاد امنیت و نسل سوم تکامل از سال ۲۰۰۰ و پیشنهاد مدل چند جانبه امنیت گسترده برای پایدار نگهداشتن امنیت در محلات مسکونی، مورد بررسی قرار داده‌اند.

صادقی و همکاران (۱۳۹۱) تحقیقی با عنوان "ارزیابی پیامدهای اجتماعی برنامه‌های پیشگیری از جرم در فضاهای عمومی شهری (نمونه موردی: پدیده اراذل و اوباش)" به‌صورت کیفی و مبتنی بر نظریه زمینه‌ای و انجام مصاحبه‌های عمیق با کارشناسان اجتماعی و مردم در فضاهای عمومی شهری ارائه داده‌اند. براساس یافته‌های این تحقیق مهم‌ترین مسئله برنامه‌های انتظامی و پلیسی در مبارزه با پدیده اراذل و اوباش و پیشگیری از آن ضربتی و موقتی بودن طرح‌های پلیسی است و مهم‌ترین پیامدهای آن نیز هویت‌یابی، سازمان‌یافتگی و ایجاد زمینه برای شکل‌گیری جرایم در سطح گسترده‌تر و آسیب‌رسان‌تر است.

مفهوم جرم از نظر قانون

طبق ماده ۲ قانون مجازات عمومی مصوب سال ۱۳۵۲ جرایم به سه دسته تقسیم می‌شوند: ۱. جنایت ۲. جنحه ۳. خلاف؛ و طبق ماده ۸، مجازات‌های جنایی اصلی عبارتند از: ۱. اعدام ۲. حبس دائم ۳. حبس جنایی درجه یک از سه تا ۱۵ سال و حبس جنایی درجه دو از دو تا ده سال.

تعریف جرم در قانون مجازات اسلامی

قانون مجازات اسلامی در ماده ۲، جرم را چنین تعریف می‌کند: «هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده‌است جرم محسوب می‌شود». در ارتباط با این تعریف نکات زیر مورد توجه است:

(۱) چنان‌چه نص قانونی وجود نداشته باشد، نمی‌توان هیچ عملی را جرم محسوب نمود.

۲) پذیرش و اجرای اصل قانونی بودن جرم و مجازات از موجبات جلوگیری از تصمیم‌های خودسرانه، استبداد قضایی و یا نقض آزادی فردی شهروندان است.

۳) مبانی شرعی برای اصل قانونی بودن جرم و مجازات آیات شریفه:

الف: «لا یكلف الله نفساً الا ما آتیها»

ب: آیه ۱۵ سوره اسراء «وما کنا معذبین حتی نبعث رسولاً»

ج: قاعده قبح عقاب بلا بیان

همچنین براساس فصل یازدهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، که به بیان وظایف قوه قضاییه می‌پردازد، یکی از راه‌های پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمان را انجام اقدامات مناسب ذکر کرده‌است. اقدامات مناسب می‌تواند از قبیل: نگاه‌داری مجرمان در کارگاه‌های کشاورزی و صنعتی، نگاه‌داری مجانین در تیمارستان‌ها و نگاه‌داری کودکان بزه‌کار در کانون اصلاح و تربیت باشد و همین خود اقدامات تأمینی و تربیتی است که قاضی برای پیشگیری از وقوع جرم اعمال می‌کند.

عوامل موثر در پیشگیری از وقوع جرم از منظر آموزه‌های دین اسلام

اصولاً دین مبین اسلام به پیشگیری بیش از اصلاح اهتمام دارد و به همین دلیل قبل از هر چیز به عوامل به وجود آورنده و زمینه‌های گناه و جرم توجه کرده و برای مقابله با آن‌ها با واقع‌بینی تمام چاره‌اندیشی نموده‌است. شاید مهم‌ترین و پربرترین بخش از تاکیدات اسلام روی همین بعد باشد. ترویج دستورهای اخلاقی اسلام و به‌کارگیری توصیه‌های آن در عرصه‌های مختلف زندگی همان چیزی است که برانتینگهام وفاست (۱۹۷۶) از آن به‌عنوان پیشگیری اولیه یاد می‌کند (جان گراهام، ۱۳۸۵، ص ۱۲) و جالب است که اشتاین متر (۱۹۸۲) از اهمالی که در امر بازدارندگی عمومی و فردی ایجاد شده‌است، سخن می‌راند و اظهار تاسف می‌کند.

اهتمام به عبادات فردی و جمعی مانند نمازهای یومیه، روزه، حج، نماز جمعه، عزاداری در ماه‌های محرم و مراسم ویژه ماه رمضان، شرکت در مساجد و تکایا، زیارت مقابر قدسی ائمه اطهار (علیهم السلام) و بزرگان دین از جمله مراسم مذهبی - سنتی و تقریباً بی‌هزینه جامعه ماست که می‌توان در این راستا نهایت بهره معنوی را حاصل نمود. علاوه بر توصیه‌های مکرر فوق نهاد مستقل دیگری به‌نام امر به معروف و نهی از منکر توسط دین اسلام تاسیس شده‌است تا عمل به فرامین اخلاقی را تضمین نموده و در عین حال از اصلاح جامعه نیز غفلت نشود.

امر به معروف و نهی از منکر به‌معنای مسئولیت فرد در قبال مردم و جامعه است و مبارزه با همه عوامل انحرافی و بیمارکننده و ضد ترقی و سلامت را شامل می‌شود.

اگر بتوانیم با توجه به وضعیت جوامع فعلی راه‌کارهای منطقی و کارآمدتری برای انجام این واجب الهی پیدا کنیم جامعه خود به خود و در سطحی وسیع و چه‌بسا با تخصیص هزینه‌هایی به‌مراتب

کمتر کنترل خواهد شد و با این نظارت گسترده عمومی لغزش‌ها و انحرافات به حداقل خود خواهد رسید.

اسلام با توجه به جهان‌بینی الهی و توحیدی خود به هستی، معنی می‌بخشد و در نتیجه به زندگی هدف و نشاط داده و در نهایت به انسان و جامعه آرامش می‌دهد.

در برخی از کشورهای اروپایی و آمریکای شمالی مراجع وزارتی و یا شوراها ملی پیشگیری از جرم با داشتن نمایندگانی از ارگان‌های مختلف خصوصی و عمومی به ارائه، طراحی و هماهنگ‌سازی استراتژی‌های پیشگیری از جرم مبادرت می‌نمایند. در کشورهای دیگر نیز مسئولیت پیشگیری از وقوع جرم عمدتاً بر عهده خود وزارت‌خانه‌ها، پلیس و یا دادستانی است (گراهام، ۱۳۸۵، ص ۸).

در برخی کشورهای دیگر نیز به‌ویژه کشورهای اروپای شرقی وظایف مربوط به اجرای قانون پیشگیری از جرم به‌طور اجتناب‌ناپذیری مرتبط با یکدیگر تلقی می‌شود. بدین ترتیب دادگاه‌ها نه تنها مسئول حل و فصل دعوی مطروحه‌اند بلکه مسئولیت شناخت و حل علل و عوامل ریشه‌ای برخی از جرایم خاص را نیز به عهده دارند. در برخی از کشورها نیز پیشگیری از جرم بیش از آن‌که مربوط به اجرای قانون و نقش نظام عدالت کیفری باشد، به نحو بسیار نزدیک‌تری مرتبط با سیاست اجتماعی و عمومی است.

اقدام مناسب جهت پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین طبق بند ۵ از اصل یکصد و پنجاه و ششم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از جمله وظایف قوه قضائیه محسوب می‌شود. این مسئولیت که به‌واقع بسیار سنگین و پیچیده است و در اهمیت آن همین بس که در صورت عدم موفقیت در این مسئولیت، اعتبار، حیثیت و کارآمدی یک نظام مخدوش می‌شود.

اسلام تمام مساعی خود را به‌کار می‌بندد و تمهیدات لازم را در بعد فردی و اجتماعی برای سلامت افراد و جامعه تدارک می‌بیند. با این همه از اصلاح آن عده از افرادی که احیاناً مرتکب جرم و گناه می‌شوند، غافل نمانده است که اتفاقاً علمی‌ترین و انسانی‌ترین تدابیر را بعد از ارتکاب جرم مدنظر قرار داده است. از تأکیدی که بر نقش دین شد، نباید این‌گونه استفاده شود که از دیدگاه دین و متفکران دینی و به‌طور کلی نظریه‌ها و الگوهای دینی جایی برای تجربه‌ها و یافته‌های علمی وجود ندارد؛ بلکه متون دینی بیشتر از دیگران بشر را به‌ضرورت کنجکاو و تامل و ژرف‌نگری درباره مسائل هستی و استفاده از تجربه‌های دیگران سفارش کرده‌اند. به‌بیان دیگر گشودن باب دین و تمسک به آموزه‌های دینی هرگز به معنای انسداد باب علم و تجارب بشری نیست، بلکه می‌توان ادعا کرد که از شاخصه‌های مهم دین‌داری، تعقل و تفکر و اهمیت دادن به تجربه‌های دیگران است. در اندیشه امام علی نیز عقل و تجربه از مهم‌ترین وسایل چیرگی بر مشکلات روزگار، اصلاح‌کننده امور و نیرومندترین شالوده برای بشر است.

«به‌وسیله عقل صلاح حال مردم به‌دست می‌آید و حاصل می‌شود (آمدی، ج ۳، ص ۲۰۶).»

آموزه‌های پیشگیرانه در قرآن را می‌توان به سه گروه طبقه‌بندی کرد: گروه اول) اعتقادات پیشگیرانه. گروه دوم) اخلاقیات پیشگیرانه. گروه سوم) احکام پیشگیرانه. گروه اول) اعتقادات پیشگیرانه: آموزه‌هایی است که با معتقد نمودن انسان به مبدا و معاد و تبیین فلسفه حیات او را در صراط مستقیم کمال قرار می‌دهد و از هرگونه انحراف از مسیر اصلی زندگی حفظ می‌کند. این آموزه‌ها با معنا بخشیدن به زندگی انسان او را از احساس بی‌هویتی و پوچی در زندگی که می‌تواند منشا گسستگی از ارزش‌های انسانی باشد، دور می‌کند و با امید بخشیدن به انسان او را در برابر ناملایمات زندگی مقاوم و استوار می‌نماید.

گروه دوم) اخلاقیات پیشگیرانه: که بیشترین حجم آموزه‌های پیشگیرانه را به خود اختصاص می‌دهد، آموزه‌هایی است که انسان را به داشتن فضائل و مکارم اخلاقی دعوت می‌کند و ارتباط او با دیگران را به گونه‌ای تنظیم می‌کند که نه تنها به خود اجازه نمی‌دهد به حقوق آنان تجاوز نماید، بلکه خود را مستلزم به نصیحت و خیرخواهی و ایثار و گذشت نسبت به آن‌ها می‌داند.

گروه سوم) احکام پیشگیرانه: قوانین و مقررات و دستوراتی است که التزام به آن‌ها فرد و جامعه را در حالت اعتدال قرار می‌دهد و از به‌وجود آمدن بحران‌ها و وضعیت‌های جرم‌زا جلوگیری می‌کند. این احکام ضمن فراهم نمودن امکان برخورداری از مواهب طبیعی و تامین کلیه نیازهای مشروع بشری و تنظیم روابط رسمی انسان‌ها با یکدیگر براساس حق و عدل آنان را از ورود به حریم لغزش‌ها و انحرافات رفتاری حفظ می‌کند. در صورتی که پیشگیری کیفری را نیز نوعی پیشگیری بدانیم، آموزه‌ها و احکام کیفری قرآنی را نیز می‌توان بخشی از احکام پیشگیرانه دانست که از دیدگاه جرم-شناختی پیشگیری ثالث و یا پیشگیری از تکرار جرم محسوب می‌شود (معظمی، ۱۳۸۶، ص ۱۳).

پیشگیری از وقوع جرم از دیدگاه ائمه و علمای اسلامی

ظاهر متون دینی و سخنان امام علی چنین نشان می‌دهد که قاعده نخستین در اقدام‌های پیشگیرانه این است که باید بنابر حفظ حقوق افراد باشد و چشم‌پوشی از حقوق و آزادی‌های مشروع مردم و بی‌اعتنایی به آن جز با دلیل موجه جایز نیست. امام کوشش در جهت اصلاح مردم را بسیار مهم می‌داند، اهمیت پیشگیری از جرم نیز مستفاد می‌شود (رشاد، ج ۵، ۱۳۸۰: ۲۶۹). از این‌رو در نظام اجتماعی اسلام همواره پیشگیری از وقوع جرم، مقدم بر اصلاح بوده و بر این اساس دارای مبنای عقلایی است. بدیهی است رعایت حرمت کسانی که در حریم دولت اسلامی زندگی می‌کند، لازم است و این به مسلمان اختصاص ندارد و غیرمسلمانان نیز از آن بهره‌مند می‌شوند.

اهمیت خانواده در پیشگیری از وقوع جرم

سال‌های زیادی است که جرم‌شناسان، جامعه‌شناسان و آسیب‌شناسان اجتماعی به اهمیت غیرقابل انکار و عظیم خانواده در تربیت فرزندان خود توجه کرده‌اند و براین باورند که خانواده به‌عنوان یک اجتماع اولیه با اعضای تشکیل‌دهنده محدود و اندک خود (فرزندان) به منزله پرورشگاه باورها،

اعتقادات، ارزش‌ها، هنجارها، اخلاقیات، اندیشه‌ها و رفتارهای مورد قبول اجتماعی محسوب می‌شود (احدی و همکاران، ۱۳۸۵، ص ۲۶). پرواضح است که جنبه‌های مختلف شخصیتی هر فرد سالم و ایده‌آل از ارائه مطلوب هنجارهای مورد قبول اجتماع از سوی والدین خود شکل گرفته و به‌سوی تکامل پیش می‌رود. اگر خانواده در ارائه علمی، رفتاری و گفتاری بایدها و نبایدهای انسانی و اجتماعی به فرزندان خود موفق باشد، به نظر می‌رسد که در آینده کمتر شاهد نقض حقوق فردی و اجتماعی در جامعه باشیم. هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند به سلامت دست پیدا کند، اگر از خانواده‌های ناسالم رنج ببرد.

در بررسی وضعیت شخصیتی غالب مجرمان، به‌خصوص مجرمان نوجوان و جوان ملاحظه خواهیم کرد که اکثریت آن‌ها در دوران کودکی و نوجوانی مشکلاتی از لحاظ عاطفی، تربیتی، مالی و رفتاری داشته‌اند که ناشی از عدم تربیت و حضانت مناسب پدر و مادر آن‌ها بوده است؛ به‌طوری‌که یا خانواده از هم پاشیده و والدین از هم جدا داشته‌اند یا یکی از آن‌ها، بخصوص مادر محکومیت کیفری داشته است و... به بیان بهتر در این خانواده‌ها، پوسته حراست و ایمنی ترک برداشته و میکروب‌ها به درون آن راه یافته و ممکن است این میکروب به‌حدی موثر باشد که ادامه زندگی را از فرد بگیرد. از نظر جامعه‌شناسی خانواده‌ها دو مکانیسم و فعالیت عمده را برعهده دارند: یکی آن‌که پدر و مادر نقش مولد و والدی دارند و دیگر این‌که باید به جامعه‌پذیری کودک بپردازند و کودک را به نسل‌های آینده پیوند دهند. اگر بخواهیم بین انسان و قوانین جامعه تعادل برقرار شود، باید از خانه و خانواده آغاز کنیم یعنی از اولین بستر حیات انسانی.

نقش امر به معروف و نهی از منکر در پیشگیری از وقوع جرم

یکی از این نهادهایی که ریشه در اعتقادات دینی مسلمانان دارد، نهاد امر به معروف و نهی از منکر است. ساختار نظام سیاسی اسلام به موضوع پیشگیری از جرم اهمیت بیشتری داده و حالت سرکوب‌گرانه در سیاست جنایی اسلام کمتر به چشم می‌خورد. در آیات و روایات فراوانی به این موضوع اشاره شده است و پرداختن به آن نوشتاری مستقل می‌طلبد. با این وصف به‌اختصار گفته می‌شود بین نهی از منکر و پیشگیری از وقوع جرم دو نوع رابطه قابل تصور است: رابطه سبب و مسبب و رابطه عموم و خصوص مطلق. منظور از رابطه سبب و مسبب آن است که نهی از منکر سبب پیشگیری از جرم می‌شود. در این صورت نهی از منکر و امر به معروف با هم‌دیگر و در کنار هم از عوامل پیشگیری از جرم تلقی می‌شود.

به همان میزان که دعوت به خیر و امر به معروف باعث دوری انسان از امور ناهنجار و پیشگیری از جرم می‌گردد، نهی از منکر نیز اثرگذار است. از آن روی که نماز عامل درونی جرم‌زدایی است، دعوت به نماز در قالب دعوت به خیر می‌تواند در کاهش جرم و پیشگیری از جرم اثرگذار باشد. به همان میزان بلکه بیشتر، نهی از منکر اثرگذار است. اگر قرار گرفتن در میدان جاذبه‌های جنسی عاملی

برای وقوع جرایم جنسی خواهد بود، بدیهی است منع و نهی از وقوع در چنین فضایی منجر به پیشگیری از وقوع در فضای جرم و جنایت و به طور عام فضای گناه آلود می‌شود.

در توضیح رابطه عموم و خصوص مطلق می‌توان گفت: نهی به معنای زجر و منع از کار است. نهی گاهی زبانی و گاهی عملی است. نهی زبانی نیز گاهی در جملات مثبت مانند (فاجتنبوا الرجس من الاوثان) و گاهی در جملات منفی مانند (لاتقربا هذه الشجره) می‌باشد. طبق این معنا نهی همان پیشگیری است؛ زیرا پیشگیری در واقع جلوگیری زبانی یا عملی از کار است. اما منکر در لغت یعنی ناشناخته و در اصطلاح کاری است که عقل سلیم آن را ناپسند و قبیح می‌داند. گاه عقل درباره کار منکر قضاوتی ندارد ولی شرع آن را ناپسند می‌داند.

گو اینکه راغب این فرض را نیز که امری از دیدگاه عقل پسندیده و از دیدگاه شرع ناپسند باشد، متصور دانسته است. با این تعبیر منکر مفهومی بسیار عام‌تر از جرم دارد و در واقع بین منکر و جرم رابطه منطقی عام و خاص مطلق برقرار است؛ یعنی هر جرمی منکر است ولی هر منکری جرم نیست. به عنوان مثال سرقت، قتل، هتک حرمت، رشوه، کلاه برداری و سایر عناوین مجرمانه حتی عدم مراعات مقررات و قوانین راهنمایی و رانندگی از آن جهت که تضییع حقوق عامه، عامل بی‌ثباتی و موجب هرج و مرج است، همگی منکر می‌باشند. ولی برخی از منکرات جرم نیستند؛ مانند حسادت، کبر، عجب، ریا و مانند آن. مطابق دیدگاه منکرانگاری جرم، نهی از منکر به طور قطع پیشگیری از وقوع جرم را شامل می‌شود.

نتیجه گیری

در سیاست جنایی اسلام سه شیوه مبارزه علیه بزه کاری وجود دارد که مکمل یکدیگر هستند. این مراحل سه گانه عبارت اند از :

- (۱) مرحله قبل از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم.
  - (۲) مرحله پس از تصمیم قطعی مجرم به ارتکاب جرم و قبل از تحقق عمل مجرمانه.
  - (۳) مرحله پس از اجرای فکر مجرمانه و تحقق بزه کاری.
- در مورد مرحله اول تدبیرهای مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و غیره در جهت خشکاندن ریشه مجرمیت و ایجاد جامعه‌ای سالم به صورتی که تصمیم به ارتکاب جرم در ذهن افراد تحقق نیابد اعمال می‌گردد. رفع فقر، بیکاری و ایجاد تعهدات مذهبی، ایجاد فرهنگ صبر در مقابل وسوسه‌های مجرمانه و ایجاد همبستگی و تعامل اجتماعی از جمله روش‌های این شیوه به حساب می‌آیند. در مرحله دوم که فرد تصمیم قاطع به ارتکاب جرم گرفته و شیوه‌های مرحله اول در او موثر نیفتاده، راه‌حلهایی به کار گرفته می‌شود تا شخص مصمم به ارتکاب جرم نتواند تصمیم خود را عملی سازد. در این مرحله باید وضعیتی ایجاد شود که تحقق عمل مجرمانه را دشوار و پرخطر یا ناممکن سازد؛ از این رو به این شیوه پیشگیری وضعی گفته می‌شود. در تعریف پیشگیری وضعی که جایگاه آن

روشن شد می‌توان گفت: شیوه‌ای از پیشگیری است که با تغییر وضعیت فرد در معرض بزه‌کاری و بزه‌دیدگی و یا تغییر شرایط محیطی مانند زمان و مکتن در صدد است تا از ارتکاب جرم توسط فرد مصمم به انجام جرم جلوگیری کند.

در این روش گاهی فرد در معرض بزه‌دیدگی مدنظر قرار گرفته و با حمایت از او یا آن‌چه در معرض وقوع جرم است (آماج‌های جرم) از تحقق عمل مجرمانه جلوگیری می‌شود و در مواردی نیز با تغییر شرایط محیطی اعم از مکان، زمان و ... امکان تحقق جرم سلب یا وقوع آن دشوارتر می‌گردد. بنابراین مطالب پیشگیری وضعی در سه موضوع و در طی سه گفتار مورد بحث قرار می‌گیرند: پیشگیری وضعی و بزه‌کار، پیشگیری وضعی و بزه‌دیده و پیشگیری وضعی و محیط ارتکاب جرم.

اما مرحله سوم یعنی تحقق عمل مجرمانه نیز در سیاست جنایی اسلام از اهمیت زیادی برخوردار است؛ زیرا از طرفی به دلایل و عوامل وقوع جرم اعم از اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حتی ژنتیکی و تاثیر آن‌ها بر وقوع جرم و همچنین محیط و وضعیت فرد در معرض بزه‌کاری و بزه‌دیدگی توجه و تاکید فراوان نموده و از طرف دیگر انسان را دارای مسئولیت و پاسخ‌گوی اعمال خویش می‌داند. از این رو حذف حقوق کیفری از سیاست جنایی اسلام امکان‌پذیر نیست اما توجهی که اسلام به حاکمیت در جرم‌انگاری، تعیین نوع مجازات‌ها و شیوه اجرای آن‌ها نموده و اختیاراتی که در این‌باره قائل شده است تدوین یک سیاست کیفری سنجیده و منطقی در راستای کاهش پدیده مجرمانه و رفع آثار سوء برخی مجازات‌ها را میسر نموده است که جای بحث و بررسی فراوان دارد.

منابع

- احدی، حسن و محسنی، نیکچهر (۱۳۸۵)، روانشناسی رشد: مفاهیم بنیادی در روانشناسی نوجوانی و جوانی، تهران، پردیس.
- بابایی، محمد علی، نجیبیان، علی (۱۳۹۰)، چالش‌های وضعی پیشگیری از جرم، مجله حقوقی دادگستری، سال ۱۳۹۰، شماره ۴۵.
- پیکا، ژرژ (۱۳۷۸)، جرم‌شناسی، ترجمه دکتر علی حسین نجفی ابرند آبادی، تهران، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ریموند، گسن (۱۳۸۱)، بحران سیاست جنایی کشورهای غربی، ترجمه علی حسین نجفی ابرآبادی، تهران، نشر یلدا.
- ستوده، هدایت الله (۱۳۸۷)، آسیب‌شناسی اجتماعی: جامعه‌شناسی انحرافات (ویرایش سیزدهم)، تهران: آوای نور.
- صفاری، علی (۱۳۸۰)، مبانی نظری پیشگیری وضعی از جرم، مجله تحقیقات حقوقی دانشگاه شهید بهشتی، شماره های ۳۴ - ۳۳.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.
- گراهام، جان (۱۳۸۶)، استراتژی‌های پیشگیری از جرم در اروپا و آمریکای شمالی، ترجمه موسسه جرم‌شناسی.
- معظمی، شهلا (۱۳۸۶)، پیشگیری جرم‌شناختی، تهران، فصل‌نامه پژوهشی تحلیلی آموزشی مجد.
- میرمحمد صادقی، حسین، جرایم علیه اموال و مالکیت، نشر میزان، چاپ دوم، ۱۳۷۶، ص ۱۶۰.
- دکتر فتوح عبدالله الشاذلی، الجرائم المضرة بالمصلحة العامة في القانون المصري، الطبعة الاولى، الكتب الجامعی الحدیث ۱۹۹۱، ص ۳۷۴ و الدكتور محمود محمود مصطفی، پیشین، رقم ۴۱، ص ۶۳.
- ولیدی، محمد صالح، حقوق جزای اختصاصی، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم ۱۳۷۳ هـ. ش، ص ۳۱۵.
- شهری، غلامرضا و ستوده جهرمی، سروش، نظریات اداره حقوقی قوه قضائیه در زمینه مسائل کیفری، نظریه شماره ۷/۹۰۷ مورخ ۱۳۶۲/۲/۲۴، ج ۱، ص ۵۱۱.
- قرآن کریم، خط عثمان طه (۱۳۸۸)، قم، انتشارات آیین دانش.
- کی‌نیا، مهدی (۱۳۸۹). روانشناسی جنایی (ویرایش پنجم)، تهران: انتشارات رشد.
- قائمی، علی (۱۳۸۶). آسیب‌ها و عوارض اجتماعی: ریشه‌یابی، پیشگیری و درمان. تهران: امیری.

- صبوری پور، مهدی (۱۳۸۸)، رویکردی تطبیقی به پیشگیری از جرم، گزارش کمیسیون حقوقی و قضایی دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام.
- ریموند، گسن (۱۳۸۴)، جرم‌شناسی کاربردی، ترجمه مهدی کی نیا، سال ۱۳۷۰، تهران، ناشر مهدی کی نیا.
- حافظ نیا محمد رضا (۱۳۸۴)، مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت، تهران.
- رشاد، علی اکبر (۱۳۸۰)، دانش‌نامه امام علی (ع)، قم: انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول.
- امدی، غرالحکم و دررالکلم

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی